

**VASİF ADİGOZALOV’UN “ÖLÜLER” OPERASINDAKİ KORO SAHNELERİNİN
DRAMATİK ROLÜ****THE DRAMATURGICAL ROLE OF CHORAL SCENES İN VASİF ADİGOZALOV’S
OPERA “DEAD”****Leyla ZALİYEVA**

Ü. Hacıbeyli adına Bakü Müzik Akademisi

ORCID: 0000-0003-3637-6790

Özet

Vasif Adigozalov, XX Yüzyılın 70’li yıllarında Azerbaycan kompozisyon okulunun parlak gelişimi sırasında dikkatleri üzerine çeken sanatçılardan biriydi. Azerbaycan’ın büyüleyici bir köşesi olan Karabağ’da, ünlü ve yetenekli şarkıcı Zülfü Adigozalov’un ailesinde doğan V.Adigozalov’un çalışmaları, milli müzik kültürünün paha biçilmez sayfalarını yansıtıyordu. Edebiyyat tarihine komedi olarak giren öyküye dayalı “Ölüler” operası, aynı zamanda müzik tarihimizin ilk komedi operası olarak kabul edilmektedir. Ancak eseri tanıyan her Azerbaycanlı, aslında burada ne kadar büyük bir trajedinin olduğunu anlıyor. V.Adigozalov bu eseri konservatuardan mezun olduktan sonra yazmaya başladı. Oyun, M.F.Akhundov’un adını taşıyan Azerbaycan Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu’nda 1963 yılında sahnelendi ve başarılı oldu. V.Adigozalov’un operasında koro, eserin dramatik gelişiminde ana karakterlerden biri olarak hareket eder. Her koro sahnesi, olayların gidişatını koşullandırmanın yanı sıra, içlerinde itici bir güç görevi görür. Koro aynı zamanda halkın imajını temsil etmekte ve eserin ana fikrini ifade eden aldatılmış, mazlum ve cahil karakteri temsil eder. Bu bakımdan özellikle kadın korolarına dikkat edilmelidir. Çünkü bu cehaletin kurbanı olan kadınlar. Bu nedenle kadın korolarının çığlıkları, derin tradejileri ve dramları yansıtılır. Kadın temasının bir başka somut örneği de Nazlı ve annesi ile birlikte sahnelerde görülüyor. Özellikle, Nazlının ölmüş kız kardeşinin dönüşüne olan inancını, sonunda tüm umutlarını yitirdiğini ve büyük bir travma geçiren genç kızların inlemelerini ifade eden kroo sahneleri operadaki tradejinin dramatic doruk noktasıdır. Koroların müzik diline baktığımızda ulusal intonasyon ve ritmik özellikler dikkat çekiyor. Bestecinin müzik dilinin özelliği olan halk müziği intonasyonları, operanın tüm sahnelerinde ve koroda açıkça hissedilir. Koroların hazırlanmasında V.Adigozalov’un vokal müziğinin kendine özgü melodileri dikkate alındığında vokal ve koro performansının önemli olduğu unutulmamalıdır. Bu yön, bestecinin vokal müziği de dahil olmak üzere diğer müzik ve sahne çalışmalarına da yansımıştır.

Anahtar kelimeler: Vasif Adigozalov, koro, opera, dramaturji, trajedi.

Summary

Vasif Adigozalov was one of the artists who attracted attention during the brilliant development of the Azerbaijani composition school in the 70 s of the XX century. Born in Karabakh, a fascinating corner of Azerbaijan, in the family of the famous and talented singer Zulfu Adigozalov’s works reflected the priceless pages of the national music culture. The story-based opera “The Dead”, which entered the history of literature as a comedy, is also regarded

as the first comedy opera in our music history. However, every Azerbaijani who knows the work realizes what a great tragedy is actually happening here. V. Adigozalov began writing this work after graduating from the conservatory. The play was performed at the Azerbaijan State Opera and Ballet Theater named after M.F. Akhundov, in 1963. In V. Adigozalov's opera, the choir acts as one of the main characters in the dramatic development of the work. Each choral stage serves as a driving force within, as well as conditioning the course of events. The choir also represents the image of the public and character that expresses the main idea of the work. In this respect, particular attention should be paid to women's choir. Because women who are victims of this ignorance. Therefore, the screams, deep tragedies and dramas of the women's choir are reflected. Another concrete example of the women's theme is seen in the scenes with Nazli and her mother. In particular, choral scenes, which express Nazli's belief in the return of his dead sister, eventually lost all hope, and the moaning of traumatized young girls, are the dramatic culmination of the tragedy in opera. When we look at the musical language of the choirs, national intonation and rhythmic features draw attention. The intonations of folk music, characteristic of the composer's musical language, are clearly felt in all stages of the opera and in the choir. Considering the unique melodies of V. Adigozalov's vocal music in the vocal and choral performance is important. This direction is also reflected in other music and stage work, including the composer's vocal music.

Keywords: Vasif Adigozalov, choir, opera, dramaturgy, tragedy.

Giriş

Vasif Adigozalov, XX Yüzyılın 70'li yıllarında Azerbaycan kompozisyon okulunun parlak gelişimi sırasında dikkatleri üzerine çeken sanatçılardan biriydi. Azerbaycan'ın büyüleyici bir köşesi olan Karabağ'da, ünlü ve yetenekli şarkıcı Zülfü Adigozalov'un ailesinde doğan V. Adigozalov'un çalışmaları, milli müzik kültürünün paha biçilmez sayfalarını yansıtıyordu. V. Adigozalov'un yaratıcı mirası geniş ve çokçeşitlidir. Bestecinin çeşitli müzik türlerinde yazdığı eserler, modern zamanların güncel konuları, ulusal kökenlere dayanan imge-duygusal içeriği, müzik dilinin özellikleri ile değerli inciler olarak kültür hazinesine girmiştir. "Hayatının neredeyse yarım asrını canlı, iş dünyasına uygun ve üretken bir yaratıcılık sürecinde geçiren Vasif Adigozalov, Azerbaycan müziği hazinesine bağışladığı birçok eserle kültür tarihimizi sonsuza dek ölümsüzlüştürdü. Bunlar arasında "Ölümler" ve "Natavan" operaları, "Hacı Kara" ve "Büyük annesinin kraliyet kuşu", "Boşanalım-evlenelim", "Şaytana lanet", "Ateş ülkesi", "Karabağ şikestesi", "Çanakale-1915", "Keder karavanı" oratoriyaları, kantatolar, senfoni ve diğer eserleri gösterilebilir". (Abbasi, 2016:4)

Bu eserlerde yer alan iki opera içerikleri, fikirleri ve olay örgüleriyle tarihin farklı dönemlerini kapsasa da, burada ortaya çıkan sorun tüm dönemler için geçerlidir. "Besteci çeşitli türleri kapsayan zengin ve kapsamlı çalışmalarında operaya iki kez başvurdu ve yüksek sanatsal kalitede müzik-sahne çalışmaları yaratmayı başardı". (Hüseynova, 2010:4)

Bu operalardan birinin yazımı bestecinin gençliğine kadar uzanıyor. Eser aynı adlı ünlü Azerbaycanlı yazar Celil Memmedkuluzadeh'in çalışmalarına dayanmaktadır. Opera 1963 yılında M.F. Akhundov adına Azerbaycan Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu'nda sahnelendi.

XX Yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en güçlü temsilcilerinden biri büyük yazar, gazeteci, düşünür ve halk fiqürü Celil Memmedkuluzadeh'dir. Bir samimiyet göstergesi olarak

“Mirze Celil” adını alan sanatçı, aynı zamanda eleştirel gerçekçi üslubun ve Molla Nasreddin’in hareketinin kurucusu, ünlü “Molla Nasreddin” dergisinin de editörlüğünü yaptı. Edebiyyatla birlikte büyük yazar yaratıcı arayışlarını sürdürdü, tiyatroya ve basına bir eğilim gösterdi ve istemeden de olsa Nahçıvan ve İrevanda idari işlerde görev yaptı. Halkın havasında olan, ülkenin kalbine dokunan yazar, aynı zamanda yaratıcılığın büyük bir ruhsal eğitim, çok fazla okuma, çok fazla düşünme, çok fazla yazı gerektirdiyini biliyordu. Her ne kadar dünya kültürü bir faktör, genç yazarın oluşmasına ve gelişmesine yardımcı olan bir fikir hazinesi olmasına rağmen, ona göre her ulusal kültürün kendine özgü bir değeri ve güzelliği vardı. Bazı çağdaşlarının ulusal nihilizminin aksine, yani yabancı kültürün göklere yükselişi, yerli klasikleri, mirasları ve gelenekleri Mirze Celil ve arkadaşları için değerliydi; yerli kültürlerini daha başarılı bir şekilde geliştirmeli ve dünya ölçeğine ulaşmaları için dünya kültürü gerekliydi. Bu özellikler besteci V.Adigozalov’u kendisine bağlayan ana özellikler olarak düşünülebilir. Bestecinin yapıtına baktığımızda, çağımızın en güncel konularına hitap etmesi, eserlerinde insanların gönlünü saran sorunları ele alması onu yazarla aynı yönde öne çıkaran ana özelliklerden biri olduğunu görüyoruz. Genç yaşta çok derin bir manevi, sosyo-psikolojik anlam ve öneme adanmış olan “Ölümler” eserine yaptığı atıf, V.Adigozalov’un karakterinin, kişiliğinin ve evrensel meselelere yaptığı vatansever doğasını bir kez daha teyit ediyor. “Bu əsərləri və seçilən türün təməl bəşarılarını incelemek, dünya çağdaş müziği bağlamında artılarını və eksilərini anlamak, genel menzeresi ilə ilgili geniş fikir edinmək bu süreçlərin nabzını hissetmək açıısından çox önemlidir”. (Rzayeva, 2001:92)

Gelişme

Edebiyyat tarihine komedi olarak giren öyküye dayalı opera, aynı zamanda müzik tarihimizin ilk komedi operası olarak kabul edilmektedir. Ancak eseri tanıyan her Azerbaycanlı, aslında burada ne kadar büyük bir trajedinin olduğunu anlıyor. V.Adigozalov bu eseri konservatuardan mezun olduktan sonra yazmaya başladı. Oyun, M.F.Akhundov’un adını taşıyan Azerbaycan Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu’nda sahnelendi ve başarılı oldu. Libretto’nun yazarları A.Aslanov ve F.Mehtiyev, yönetmen Ş.Bedelbeyli ve şef Niyazi idi. Eser, Niyazi ve K.Karayev tarafından büyük beğeni topladı. Eser yazılarken besteci hocasının tavsiyelerine uydu. Karayev, ona R.Korsakov’un “Altın Horoz” operasının müzikal dramaturjisini derinlemesine incelemesini tavsiye etti. Bu tesadüf değildi, çünkü ana kahramanlardan biri olan Şeyh Nasrullah ile Çar Dadon’un başka bir operadaki görüntüsü arasında bir yakınlık var. Şeyh Nasrullah burada kurnaz ve zeki bir aptal olarak gösteriliyor. İskender’in imajına eserde özel bir yer verilmiştir. Libretistler, performansında en parlak ifadeleri ve sloganları vermeye çalıştılar. Yapıtın sanatsal içeriği açısından ifadeleri büyük önem taşımaktadır.

“Ölümler” operasındaki koro sahneleri sanatsal önemi ile dikkat çekiyor. “Koro esasen bir yorumcu olarak hareket etse de, insanlar pasif bir seyirci pozisyonu almıyorlar ve olayların gidişatına müdahale ederek belirli bir olaya karşı tutumlarını ifade ediyorlar”. (Babayeva, 2015:7389) Hemen – hemen tüm kadın koroları statiktir. Çoğu durumda, bu korolar “a” hecesiyle çalınır ve trajik-komik sahnelerin atmosferinde bir arka plan işlevine sahiptir. Kerbelâ Fetulla’nın dirilişini kutlayan koro, özel alaylarıyla dikkat çekiyor. Bir yandan insanlar

mutlu, diğ er yandan bu bilgiye inanmak zor. Koro başlamadan önce, C-dur tonunda bir bas klarnet çalınır. İskender’i birlikte kovalayan halkın gerçek fanatizmi hissedilir.

Son koro sahnesi özellikle dikkat çekicidir. Bu sahne, müzikal imgelerin özlü ve görsel sunumuyla ayırt edilir. “İskender ve Koro” sahnesi etkileyici temasıyla dikkat çekiyor. Koro partisinde alay ve trajedi bir arada. Bu özellik, koronun müziğinin dinleyici üzerindeki duygusal etkisini sağlar. Operanın parlak, dürtüsel ve dinamik müziği, bestecinin “Ölümler”in iç dramaturjisine ilişkin derin anlayışını bir kez daha gözler önüne seriyor.

Operada sunulan ilk koro “Kutsal Tanrı tektir” sözleriyle başlar. Birinci perdenin ilk formundaki koronun dört sesi vardır. Bu küçük koro (toplamda 24 metre) Tanrı’nın şerefine ilahiler verir. Seslerin harekelerine baktığınızda, S ve T sesleri bir arada verilir, A sesi beşlinin altındaki üç metrede bir ostinato hissi yaratır, ancak melodi gelişmeye devam eder, melodi S alçak bir perdede çalınır ve neticede altılıkların paralel hareketine neden oluyor. Bu altılıklar orkestrada da destekleniyor. Koronun melodisinde Şur intonasyonları tezahür eder. Ancak “Dünya ona köle, zengin ve fakir olarak tapar” ifadelerinde sanat karakterinden uzaklaşır. Koronun sonu, aşağı yönde “a” hecesi ile akor kombinasyonlarının kromatik düzenlemesi ile e-moll tonalitede tamamlanır. Koronun müziğinde iki metrelik boyutu kendini gösteriyor: 6/8, 3/4. Halk müziğinde bu iki sayacı birlikte kullanmak çok yaygındır. B sesinde 6/8 metreye dayanan ostinat, 3/4 metre boyutunda gereken doğal ve alternatif konu “fa” sesini kullanarak ilginç bir kontrast yaratıyor. “Bestecinin muğam ve folklor tutumu çok ilginçtir. Genel olarak, Vasif Adıgozalov bu kaynağı çok etkili bir şekilde kullanır”. (Efendiyeva, 2020:8459) Üç cümlelik dönem, koro yapısında kendini gösterir. Şiirsel bir metinle iki cümle söylenir ve üçüncü cümle “a” hecesiyle yapılır. İlk cümle 6 metre, ikinci cümle 8 metre ve üçüncü 9 metre içerir. Şur sessirasına dayalı Dilkeş intonasyonları burada hakimdir.

V.Adıgozalov, ulusal müziğin sırlarını iyi bilen usta bir müzisyen olarak, profesyonel olarak halk müziyinden yararlandı. Ardından bahsettiğimiz koro numarasının izlediği İskender’in aryasında besteci, güzel melodik yeteneğini kullanarak karakterin, görüntü özelliklerinin ve şiirsel düzenlemeni tüm dolgunluğunu ve parlaklığını verebildi.

İlk perdede müezzinin icrası ile koro yeniden duyulur. İskender’in aryasından sonra müezzinin leitmotifine koronun çifte sesi eşlik eder. Bu durumda, üst ses ana melodiyi okur ve alt ses B parçasını okur. Burada önceki koronun sözleri, sanki devamı bir ruh hali yaratıyormuş gibi duyulur. Bu şekilde koro, olaylar gerçekleştiğinde insanların manevi dünyasının seviyesini, karakterini ve genel atmosferin gerçekleştirmenin bir aracı olarak hareket eder.

Resim II Nazlı imajının açılmasıyla başlar. İlk sayının adı “Kızların dansı ve şarkısı”. Nazlı ilk olarak gösteriye başlar. İki metreden sonra S-A sesleri olan bir kız korosu ona katılır. Koronun sesleri altılığa göre hareket ederken, Sopranonun sesi Nazlı’nın temasını destekler ve Altların sesi altılık aralığında melodiyi çalar. Dilkeş intonasyonları orkestra girişinde zaten duyulabilir (c yumuşak melodi). Nazlı’nın bölümü, Dilkeş’in ilk intonasyonuna dayanan yüksek atlama x.4 ile başlıyor. Aşağıdaki misralarda seslerin farklı bir gelişim çizgisi vardır. A sesine aşağıda sabit sesler eşlik ettiğinde, S sesi x.5-in altındaki ana melodiyi okur. Sonuç olarak, referans perde c-den a-ya değişir. Yine Nazlı’nın partisi zirvede ses çıkarıyor. Bu durumda, koro ona daha önce olduğu gibi III-IV satırlarda eşlik eder.

Koro üç bölümden oluşuyor. Nazlı’nın performansı dış kısımlardan oluşur. Orta kısımda ise müzikal malzemenin farklı yüksekliklerde geçirilmesi ile kontrast sağlanıyor. Resim II’nin

bir sonraki koro sahnesi, Şeyh Nasrullah'ın ölü adam, Kabe ve Fatullah'ın dirilişi haberine haldin tepkisinin ifadeleriyle başlıyor. Burada koro, halkın genelleştirilmiş bir imgesi olarak operanın kahramanlarından biri haline geliyor. Çalışmanın ana içeriği, bu kahramanın başına gelen oyun, cehaletin acı sonuçlarıyla ilgili. Burada insanlar aldatılmış bir görüntü olarak sunulur, gururları ve şerefleri ayaklar altına alınır. Nedeni cehaleti ve hem bilim hem de din hakkındaki bilgisizliğidir. Bu cehalet karanlığında parlayan tek ışık İskenden olsa da, cehaletin nemi onu söndürebilir. Bu özellikler, bu koro sayısında daha belirgindir. 13 metreli orkestranın girişinden sonra T-B sesleri “Hacı Amca neredesin?” sözleriyle söylenmeye başlanır. Bu durumda orkestradaki ilk leitmotif sürekli tekrarlanır. Müzikte sürpriz, heyecan, mucizelere karşı tutum vb. duygular ifade edilir. İlk ifadenin ardından koro dört sesle sunulur. B sesleri ifaya “Diriliş Kabe Fatullah” ifadesiyle başlar.

Misal 1

Musical score for Misal 1, showing vocal lines and piano accompaniment. The score is in 4/4 time and features a key signature of one sharp (F#). The vocal lines are in treble clef, and the piano accompaniment is in bass clef. The lyrics are: Kəb- lə Fə- tul- lah di- ri- lib Kəb- lə Da- daş. The score consists of five staves: two vocal staves (Soprano and Alto), a bass line, and two piano accompaniment staves (Right and Left Hand).

Bu durumda, diğer sesler Baritonları “Hacı Amca” ifadesiyle destekler. İfadeler önce T-A seslerinde yukarı doğru, S-T seslerinde aşağı doğru hareket eder. Bu motif, leitmotifin temasını oluşturan “Fatullah Dadaş dirildi” cümlesiyle T-S seslerinde icra edilmeye devam ediyor. Sonra T-S ve B-A, sorular ve cevaplar şeklinde çiftler halinde okuyor. Bu durumda, T-S birlikte verilir, B-A oktav unisonunda verilir. “Dirildi” ifadesi birçok kez vurgulanmaktadır. İkinci kez sesler yer değiştiriyor. 7 metre soru-cevap formundan sonra, seslerin ahenkli sesi “dirildi” kelimesini artırılmış ikinci bir trikorla vurgular. İki metreden sonra “Şükür olsun” unison kopyası ostinat “g” sesi ile okunur. Yavaş-yavaş sayı artırılır ve tüm nota iletilir.

Misal 2

Musical score for Misal 2, showing vocal lines and piano accompaniment. The score is in 4/4 time and features a key signature of one sharp (F#). The vocal lines are in treble clef, and the piano accompaniment is in bass clef. The lyrics are: Kə- rə- mi- nə şü- kü- ol- sun şü- kü- ol- sun ey kaş. The score consists of five staves: two vocal staves (Soprano and Alto), a bass line, and two piano accompaniment staves (Right and Left Hand).

Ritmde bir değişiklik var. 4/4 sayısı 6/8 ile değiştirilir. Koronun ikinci bölümü başlıyor. Orkestral kısımda vurgulanan ostinatif motifin yerini harmonik bir yapı alır. Ritmik yapı (4,8,8,4). B-T (erkek koro) sesleri oktav birlikteliğinde başlar. Erkekler korosunun 24 metre seslendirmesinin ardından Nazlı'nın performansı başladı. Nazlı'nın 14 metreden sonra performansına S-A (kadın korosu) eşlik ediyor. Kadın koro ağızları kapalı okuyor. Koro performansına katıldığında sayı yeniden değişir: 6/8-3/4. Müzik melodiktir, vals ruhu içinde, lirik-hüzünlü. Kadın korosu 8 metreden oluşur. Numaranın bu bölümü 4 metreli ara ile tamamlanır. Yine 4 sesli koro "Kabe ve Fatullah dilirdi" cümlesiyle sesleniyor. T-S birliği, B-A x.5 aralığında kurulur.

Koronun sesleri C-dur tonunda harmonik kombinasyonlar oluşturur, örneğin tonikler, VI perde tonları (II7,D9) II doğal perde. Orkestrada DD akorları da kullanılmaktadır. Bu koro sahnesi bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş konusu bölümlere göre daha gergin ve heyecan verici. Girişteki müzikal malzeme ve ritmik yapı da bölümlerden farklıdır. Burada 4/4 sayı verilmiştir. Orkestradaki ostinat motifi giriş boyunca devam ediyor. Erkekler korosu girişe hakimdir ve 27 metreyi kapsar. İlk bölüm giriş bölümünden melodi, karakter ve ritim açısından farklılık gösteriyor. Koronun teması aynı kalsa da karakteri ve tavrı değişiyor. Bölüm I'de girişte hissedilen heyecanın yerini neşeli bir ruh hali alıyor. Sanki insanlar büyük bir sıkıntıya çare bulmuşlar gibi kutluyorlar.

Orta kısım, eserin kahramanlarından Nazlı'ya adanmıştır. Küçük kız hayla kaybettiği kardeşi ile bir araya gelmeyi umuyor. Burada müziğin karakteri, melodisi, ritmik yapısı yeniden değişiyor. Sayı 3/4 değiştirilir. Koronun kompozisyonu da bir kadın korosu ile değiştirildi. Koro, sesi ağız kapalı tutarak hüzünlü, melankolik karakterini pekiştiriyor.

Bölüm III bir tekrardır. Aradaki fark, burada koronun yerini sadece bir erkek koro değil, aynı zamanda 4 sesli karma bir koro ile değiştirmesidir. Müzik materyali, karakter, ritmik yapı ve orkestra kısmı değişmeden kalır. Koronun bir sonraki performansı Hacı Hasan'ın imajıyla bağlantı. Hacı Hasan'ın imajı ilk sunulduğunda farklı bir karaktere sahipti. Çünkü ilk defa oğlundan memnun olmayan bir babanın şikayetlerse, acısını çekecek birini bulmaktan mutlu ve endişeli bir kişi gibi cahil bir halkın temsilcisidir. Operada sunulduğu gibi, Hacı Hasan halk arasında saygı duyulan büyüklerden biridir. Bu açıdan bakıldığında insanlarla ilgili koro sahneleri onun etrafında kurulur ve onun imajıyla birlikte sunulur. Bu koro numarası bu tür örneklerden biridir. Hacı Hasan'ın ilk ifadesinden sonra performansına B sesleri eklenir. gis-moll tonalite verilen müzikte tedirginlik ve gerilim var. Hacı Hasan'ın performansından sonra icra edilen bas klarnet solosu bu havayı güçlendiriyor.

Basların sekiz metreli çıkışından sonra, ton aniden değişir ve yerine bir c-moll gelir. Ritmik yapı ve melodi aynı kalır. Hacı Hasan'ın konuşmasında kendisine eşlik eden orkestranın teması c-moll tonundadır. c-moll-da söylenen koroda, sesler geleneksel olarak paylaşılır: T-S birliği, B-A birliği. S-A altılık üzerine kurulmuştur. Melodinin ritmik yapısı ilginçtir. Koro bölümünün kuvvetli ve zayıf kısımlarını paylaşırken orkestra ile bir münavebe vardır. Koro ile şef arasında dikkatli bir iletişim kurulmalıdır. Çünkü ritmik yapısındaki senkop hissi koronun icrasını zorlaştıran noktalardan biridir. Orkestral bir bölümde senkop olmadığı için koro ile orkestra arasında bir değişim vardır ve şef-koro ilişkisinin doğru performans göstermesi için dikkatlice düzenlenmesi gerekir.

4 metreden sonra ritim sabitlenir ve altıncı perdeden oluşan yedinci akor müziğe çeşitlilik katar. 9 metreden sonra tonalite gis-moll-a döner. Koronun yapısı da değişiyor. Erkek koro bir oktav birliği çalar, A seslerinde bir bölüm oluşur ve üçüncüler ağızları kapalı olarak okuyor. S sesinin ilk 4 metresi ana melodiye “a” hecesi ile eşlik eder. Ana melodi B-T tarafından yapılır. 4 metreden sonra tüm sesler performansa eklenir. T-S birliği ana melodiyi okur ve B-A metnin ana ifadelerini artırılmış bir şekilde okur ve ana temayı destekler. Son metreler Hacı Hasan’a aittir. Girişte olduğu gibi müzik, numaranın sonunda Hacı Hasan’ın cümlesiyle tamamlanıyor. Bu koro numarası da üç bölümden oluşmaktadır. Parçalar tonalite, ritmik yapı ve karakter bakımından farklılık gösterir. Koronun yapısında da bazı değişiklikler var. Girişte olduğu gibi müzik, numaranın sonunda Hacı Hasan’ın cümlesiyle tamamlanıyor. Bu koro numarası da üç bölümden oluşmaktadır. Parçalar tonalite, ritmik yapı ve karakter bakımından farklılık gösterir. Koronun yapısında da bazı değişiklikler var.

Perde II’nin III resmi büyük bir müzik sekansıyla açılıyor. Böylelikle koronun yanı sıra orkestra girişi, Fatma ve Nazlı’nın partileri sunulur. Girişin kendisi hacim olarak diğer sayıların girişinden farklıdır. Bu tema Şeyh Nasrullah ile ilgili sahnelerde duyulmaktadır. Daha doğrusu bu tür temalar, insanların Şeyh Nasrullah’ın neşesine, ümidine ve mucizesine inanma arzusunu ifade eden sahnelerde orkestrada verilmektedir. Hacı Hasan’ın konuşması ve Nazlı’nın ablasıyla ilgili hüznü şarkısına bu sayıda değinildi.

Bu sahnede verilen orkestra girişi, yukarıda sayılan sayılardaki girişlerden daha geniştir. 50 metreyi kapsar, g-moll tonalitede başlasa bile müzik işindeki uzak tonalitelere modüle eder. Humayun mugamının intonasyonları, g-es geçişinde duyulur. Sona yakın b-moll tonalitede yönler uygulanır. Orkestra girişi, b-g enharmonik modülasyon ile tamamlanır. Solist (Fatma) g-D geçişiyle başlar. Değişim sadece tonalitelere değil melodinin karakterinde, müzik türünde, ritmik yapılar ve ruh halinde de hissedilir.

Fatma’nın performansına, çocuğunun üzüntüsünü yaşayan bir annenin acılarını dile getiren bir melodi eşlik ediyor. 6/8 sayı ve Segah intonasyonları hakimdir. 13 metrenin ardından kadın korosunun performansı başlıyor. Koronun teması, Fatma’nın inlemelerine vurgu yapıyor ve ruh halini devam ettiren müziğe sahip. Şiirsel metnin içeriği de müzikten soyumludur. Koroda S-A sesleri bulunur. Girişin son 4 metresinde 6/8 sayı verilmesine rağmen Fatma’nın performansından başlayarak 3/4 sayı tercih edilir. Besteci notada bu boyuttan bahsetmedi, çünkü halk müziğimizde bu boyutları aynı anda kullanmak tipiktir (6/8-3/4) Operanın müziği tüm ihtişamıyla halk müziğinin özelliklerini yansıtır.

Bu sayıların operada birlikte kullanılması, daha çok lirik solo performanslara yansımıştır. Melodi, Segah üzerinde söylenen turkulere yaklaştıran tarza dayanmaktadır. “Fa diyez” maye sesi (tonika) sıklıkla vurgulanmaktadır. D-dur-un T akorunun bir orkestradaki bir org noktası gibi ses çıkarması, aslında bu ruh halini vurgulayan bir özelliktir. Çünkü kadanslarda özel öneme sahip ikinci perde-ana tonu ile “re”nin sesi çakışır. Burada muğamı hissettiren özelliklerden biri de değişik kafes kullanılmasıdır. Hem doğal hem de alternatif versiyonlarda (h-b) aynı perdenin kullanılması halk müzik türlerinin özelliğidir.

Koro bölümünde, A sesleri Segah perdesini ostinat olarak tutar. Ana melodi S sesinde okunur. Melodi, Fatma’nın temasının devamı niteliğindedir. Koro kısmı, d-dur için değil, Segah için karakteristik olan VIII perdeyi (do bekar) vurgular. Orkestrada D-dur, T₇-yi ostinat şeklinde geçer. Bununla birlikte, Segaha uygun olarak, ses “do” vurgulu varyantta verilir ve

sonuç olarak, D₉, T sesinden oluşur. Koro ve solistlerin şiirsel metni halk bayatılarından alınmıştır. Bu açıdan ilk iki mısra tekrarlanır, ikinci mısra bir defa, son mısra iki defa tekrarlanır, melodi sıralı motiflerle aşağı doğru hareket eder.

Misal 3

Sonraki ifa Nazlı'ya ait. Okuduğu parça Segahın tonika perdesinin çınlamasıyla örtüşüyor. Sonraki 4 mısra onun tarafından icra edilmektedir. Yine üst seslerle başlayan melodi aşağıya doğru hareket eder ve tonikanın üst mediantasına kadans eder. Nazlı performansının son metresinden koro performansına katılır ve bir mısra sonra Fatma performansına katılır. Kadın korusu Fatma ile birlikte sahne alıyor. Sopranoların sesi Fatma ile uyumludur ve Altların sesi tonika tonunda ostinat ile icra eder. Müzikal sayı, Fatma'nın hüznünlü çağlıkları üzerine hüznünlü notalarla tamamlanır. Böylelikle Şeyh Nasrullah'ın halk önünde ortaya çıkar çıkmasıyla bağlantı olarak koro bir kez daha sahnede belirir. İlk başta burada kısa ifadelerle bir erkek korusu duyulur. Koronun teması değiştirilmiş kromatik tonlamalarla verilir, Şeyh onuruna dualar söylenir.

Orta bölümden koro solistlerinin katılımı olmadan performans sergiliyor. 4 sesli koro bir taklit (imitasiya) ile başlar. Taklit, 4 metreden oluşan T-S ve B-A sesleri arasında kurulmuştur. Bir sonraki taklit, aynı temanın bir ton daha yükseğe seslendirilmesiyle oluşturulmuştur. Koro ağzı kapalı okuyor. Koronun teması, müzik açısından önceki matertalden farklıdır ve lirik, donuk tınlarla karakterizedir. Sunulan sahnede halk, akrabalarını ve aile üyelerini hayata döndürmesi için Şeyh Nasrullah'a yalvarıyor. Bu sayıda koronun bu konuşmasında çeşitli konular tartışılmakta, halk arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmakta ve bu anlaşmazlıkların yol açtığı pişmanlık ve cehalet duyguları dile getirmektedir.

Bu seslerin son koro sahneleri de Şeyh Nasrullah ve İskender sahnesinde, perde arkasında ise koro tarafından verilmektedir. İlk etapta koro performansına İskender ve Şeyh Nasrullah'ın buluşmasıyla başlıyor. Önce erkekler korusu okumaya başlar. Bu koroyu öncekilerden ayıran şey, çok sesli yazılmasıdır. Konu ve kontrapunkt sistemi burada uygulanır. 4 sesli fugato yapıya sahiptir. Tema B sesleriyle başlar ve iki metreyi kapsar. Es-dur tonu hakimdir. T, cevabın temasını gösterir. Bu durumda B sesi melodik çizgisine devam eder. Ancak, bu tema kaydedilmez ve tema üçüncü kez A sesinde geçer. 4 metreli bir aradan sonra tema sonunda S-de verilir. Ancak temanın yüksekliği değişir. Polifonik üsluba uygun olarak değil, Altların sesiyle dörtlü üzerine değil, beşli üzerine inşa edilmiştir.

_____T_____	
_____T_____	_____T_____
_____T_____	_____T_____
T_____	_____T_____
Es As	Es (int.4 metre) b

Bir sonraki nakarat “perde arkasında” bir orkestra eşliğinde kaydedildi. Şeyh Nasrullah’ın solo performansı koro ile birlikte verilmektedir. Koro 4 sesle sunuluyor. B-T sesleri oktav birimlerinde verilir. Altların sesinde bir bölme oluşur, üçte bir hareket eder. S-sesi seksta hacminde T-ye göre aynı melodiyi okur. Ton değişiklikleri: Es-gis. Burada sunulan konu, daha önceki sahnelerde, insanların Şeyh Nasrullah’ın gelişinden duydukları sevinci dile getirmesiyle sunuldu. A-nın bölünmesi 4 metrede devam ediyor. B-A daha sonra yarım ton mesafesiyle sesaltılarla devam eder ve tema T-S seslerinde geçer. 5 metreli bir orkestra pasajından sonra koro tekrar duyulur. “A” hecesi, *ppp*-nın sessiz, hüznü ve acı verici iç çekişini ifade eden bir k.2 ilişkisel tonlama ile vokal bir kısım tarafından tamamlanır. Müzik sahnesi ve ilk perde 6 metreli bir orkestra partisi ile tamamlanır.

Üçüncü perde birkaç koro sahnesi sunuyor. Burada erkekler korusu, kadın korusu, aldatılmış kalabalığın (erkek korusu) dört sesli hüznü korusu ve “İskender ve koro” sahnesi sunuluyor. Bu perdede koro için fazla yer var. Olaylar geliştikçe koro sahneleri değişiyor.

Farklardan biri, bestecinin bu sahnede koroyu somut görüntüleri ifade etmek için kullanmasıdır. Örnekler arasında Hastalar korusu ve kadın korusu bulunmaktadır. Ek olarak, bu sahnede koro, daha önce olduğu gibi, cahil insanların genelleştirilmiş bir imajı ve solstitin performansına eşlik eden genel arka plan olarak hareket ediyor. “İskender ve koro” sayısı buna bir örnektir. Bu numara operanın son sahnesidir. Bu sahne, işin tüm özünü, ana fikri ve içeriğini ortaya koyuyor.

“Hasta korusu” iki sesle sunulur. Her iki sesde diviziler verilmiştir. Daha yüksek seslerde divizi tersiya, aşağı seslerde ise kvarta münasibetinde kurulmuştur. Ancak sonraki hücrelerde bu mesafeler değişir. Koro g-moll tonundadır. İlk cümleden sonra koronun orta kısmı başlar. Ton değişir: g-d. İki ses hakimdir. Üst sese “a” hecesi ile uzun notalar üzerine okunarak B sesinde ana melodiye eşlik eder. Bölüm II’nin ikinci cümlesi Bölüm I-in temasını tekrarlamaktadır. Bu durumda metnin sözcükleri daha düşük seslerde değişir. Bu cümle, g-moll tonaliteni değiştirerek iki kez tekrarlanır. Koronun performansından sonra Hacı Hasan hastaların çağrılarını duydu ve sakinleştirdi. Açıklamasının hemen ardından “Şeyh beyler meşgul” kadınlar korusu başlıyor. S-A sesleri sunulur. Önce A sesleri okumaya başlar. Koro “Yüce Allah’ın ismine hoş geldiniz” sözleriyle başlar. İlk cümle A sesleri e-moll tonunda seslendirdikten sonra sunum iki sesle devam eder. Dilkeş intonasyonları burada tekrar duyulmaktadır. “Opera, ulusal müzik gelenekleri, güzel ve şiirsel, etkileyici aryalar ve koro sahneleri bakımından zengindir”. (Efendiyeva, 2004:36) Bir sonraki aşama kadın korusu ile başlıyor. Kadın korosunun önceki temasından bir karakter değişikliği var. Bu olayların gidişatından kaynaklanmaktadır. Önceki koroda kadınlar şeyhle evlenmeye gelirlerse, bu koro şeyh tarafından aldayılan kadın ve küçük kızların inlemelerini ifade eder. Koronun son metreleri 4 sesle sunulur.

Misal 4

S. *Ah rə-him Al-lah bir dir rə-him-dir qa-dir-ldir*

A. *Ah rə-him Al-lah bir dir rə-him-dir qa-dir-ldir*

T. *Ah rə-him Al-lah bir dir rə-him-dir qa-dir-ldir*

B. *Ah rə-him Al-lah bir dir rə-him-dir qa-dir-ldir*

Piano

“İşkender ve koro” sahnesi sunulur ki, bu da operanın son aşamasını oluşturur. Buradaki temaya, kızların halkın cehaletinden perişan olduğunu, her gece bir kızla evlenip onlardan ayrıldıklarını haykıran İşkender’e kadın korusu eşlik ediyor. Sahne sonunda 4 sesli koronun ifadeleri tekrar duyulmaktadır. Bu sahne hem de operanın kulminasyon noktasıdır.

Sonuç

Böylece V.Adıgözalov’un operasında koro, eserin dramatik gelişiminde ana karakterlerden biri olarak hareket eder. Her koro sahnesi, olayların gidişatını koşullandırmanın yanı sıra, içlerinde itici bir güç görevi görür. Koro aynı zamanda halkın imajını temsil etmekte ve eserin ana fikrini ifade eden aldatılmış, mazlum ve cahil karakteri temsil eder. Bu bakımdan özellikle kadın korolarına dikkat edilmelidir. Çünkü bu cehaletin kurbanı olan kadınlar. Bu nedenle kadın korolarının çığlıkları, derin tradejileri ve dramları yansıtılır. Kadın temasının bir başka somut örneği de Nazlı ve annesi ile birlikte sahnelerde görülüyor. Özellikle, Nazlının ölmüş kız kardeşinin dönüşüne olan inancını, sonunda tüm umutlarını yitirdiğini ve büyük bir travma geçiren genç kızların inlemelerini ifade eden kroo sahneleri operadaki tradejinin dramatic doruk noktasıdır. Koroların müzik diline baktığımızda ulusal intonasyon ve ritmik özellikler dikkat çekiyor. “V.Adıgözalov, Azerbaycan müzik kültürümüzün tarihinde, Doğu ve Batı müziğinin olanaklarını, türlerini ve biçimlerini ustaca kullanan, biryesel tarzıyla ayrılan eşsiz bir sanatçıydı”. (Tofıqqızı, 2010:4)

Bestecinin müzik dilinin özelliği olan halk müziği intonasyonları, operanın tüm sahnelerinde ve koroda açıkça hissedilir. Koroların hazırlanmasında V.Adıgözalov’un vokal müziğinin kendine özgü melodileri dikkate alındığında vokal ve koro performansının önemli olduğu unutulmamalıdır. Bu yön, bestecinin vokal müziği de dahil olmak üzere diğer müzik ve sahne çalışmalarına da yansımıştır. “Vasif Adıgözalov’un müziği de Azerbaycan halkının milli gururu ile yoğrulur. Bu gurur, millet ve vatan sevgisinden, bağımsız devletten, asaletten, yüksek zekadan ve tabii ki kişilikle birlikte yeteneğin arkasında yatan kendine güvenden kaynaklanmaktadır”. (ARMN, 2020:1)

Kaynakca

- Abbaslı, T. Vasif Adıgözalov. Kültür qazetesi, 2016, 29 temmuz:
<https://medeniyyet.az/page/news/20256/Vasif-Adigozelov.html?lang=ru>
- Adıgözalov V. “Ölüler” operası. Klavir. Nota Əlyazması, 2003.
- Babayeva, A. (2015). Vasif Adıgözalov “Ölüler” operasından koro sahneleri. Müzik dünyası dergisi, 2(63): 7389.
- Efendiyeva, İ. (2004). Vasif Adıgözalov’un çalışmasının üslup özellikleri. Müzik dünyası dergisi, 1-2 (19):33-40
- Efendiyeva, İ. (2020). Büyük sanat yolunun en sadık yolcusu. Müzik dünyası dergisi, 3 (84):8459.
- Ünlü besteci Vasif Adıgözalov’un yaşadığı evin önündə bir kısıma açıldı. 2020, 19 şubat: <http://www.mct.gov.az/az/umumi-xeberler/12186>
- Hüseynova, S. (2001). Gelenekleri yaşatan bir besteci. Müzik dünyası dergisi, 3-4 (9): 90-96.
- Tofikkızı, S. Vasif Adıgözalov mirası-Azərbaycanın milli və kəltürel hazinesi. 525-ci qəzet. 27 iyul: <http://anl.az/down/meqale/525/2010/iyul/128570.htm>